

ELEKTRONSKA TRGOVINA I INTELEKTUALNA SVOJINA

Mr Snežana Šarboh, sarbohs@yahoo.com
Zavod za intelektualnu svojinu, Zmaj Jovina 21, 11000 Beograd

Apstrakt: Za razliku od elektronske trgovine čija najvažnija odlika je njena globalnost, intelektualna svojina ima izrazit teritorijalni karakter. Naime, zakoni kojima su regulisani intelektualna svojina, a naročito njeno sprovođenje su nacionalni zakoni i oni važe samo na teritoriji države koja ih je usvojila. Mada je do danas potpisan veliki broj međunarodnih ugovora i konvencija kojima su podstavljeni standardi u zaštiti i sprovođenju prava intelektualne svojine, sprovođenje ovih prava je vrše same države članice u skladu sa svojim nacionalnim propisima. Sve ovo izuzetno otežava nastojanja vlasnika intelektualne svojine da u okvirima odvijanja elektronske trgovine zaštite svoja prava. Jedno od rešenja koje se nameće bi bilo obezbeđivanje neke vrste nadnacionalnog sistema zaštite intelektualne svojine, ali prevashodno iz političkih razloga to u perspektivi nije moguće. Dve najvažnije međunarodne organizacije koje su aktivno uključene u pokušaje prevazilaženja aktuelnog stanja su Svetska trgovinska organizacija (WTO) i Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO).

Ključne reči: elektronska trgovina, intelektualna svojina, globalizacija

ELECTRONIC COMMERCE AND INTELLECTUAL PROPERTY

Abstract: Differing from electronic commerce, whose most important characteristic is its globalism, intellectual property has prevailing territorial character. Namely, each law regulating intellectual property, especially its enforcement is the national law, which is in force only on the territory of the country that adopted it. Though a lot of international agreements and conventions regulating standards of intellectual property protection and enforcement have been signed, their member states are competent for its enforcement only in accordance with their national regulation. All of this makes efforts of the owners of intellectual property into its protection extremely difficult in the framework of the electronic commerce. One of the imposing solutions to this problem would be introduction of a certain kind of supernational intellectual property system, but

due to the political reasons it is not likely in the immediate future. Two of the most important international organizations making a great effort in the attempts to change the current state are World Trade Organization (WTO) and World Intellectual Property Organization (WIPO).

Key words: *electronic commerce, intellectual property, globalization*

UVOD

Od ranih devedesetih godina dvadesetog veka Internet je postao svetski fenomen koji je uticao na svakodnevni život u mnogim oblastima. Dve oblasti gde se to posebno snažno osetilo su trgovina i intelektualna svojina. Imajući u vidu da je broj internet sajtova još pre nekoliko godina premašio broj od 50 miliona, a da se broj korisnika bliži cifri od 15% svetske populacije, kao i da više od trećine njih živi u zemljama u razvoju, jasno o kakvim potencijalima se ovde radi.

Istovremeno sa razvojem Interneta, naglo je napredovao i proces digitalizacije. Danas se u digitalnom obliku mogu naći knjige, muzička dela, naučne i stručne publikacije, filmovi i dr. Isto tako prikazi umetničkih dela najrazličitijih vrsta su digitalizovani i putem Interneta postali dostupni zainteresovanim korisnicima. Tako je proces digitalizacije znatno povećao vrstu i broj nematerijalnih dobara koja su se našla na tržištu, što je imalo veliki uticaj na razvoj i širenje elektronske trgovine.

ELEKTRONSKA TRGOVINA - POJAM I KARAKTERISTIKE

Elektronska trgovina može se definisati kao promet informacijama, novcem, robama ili uslugama elektronskim putem. Pored ove, Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (World Intellectual Property Organization, skr. WIPO) sa sedištem u Ženevi daje još i posebne definicije izraza "elektronska" i "trgovina" opisujući preciznije ovaj fenomen.

Tako se smatra da se izraz "elektronska" odnosi na globalnu strukturu kompjutera i telekomunikacionih tehnologija i mreža pomoću kojih se vrše obrada i prenos digitalizovanih podataka. Pri tome se ove mreže u načelu mogu svrstati u dve grupe: privatne mreže, kojima se elektronske transakcije obavljaju već više decenija, i otvorene mreže, kao što je Internet. Glavna razlika između ovih mreža je ta što se privatne mreže koriste za unapred određene svrhe i njima upravljaju samo određeni korisnici za svoje potrebe, dok su otvorene mreže praktično dostupne svim zainteresovanim korisnicima. Najbolji primer za to je Internet koji se veoma brzo razvio od naučne, odn. akademske mreže u mrežu koja povezuje korisnike iz celog sveta. Njegov multifunkcionalni karakter i niski troškovi korišćenja su osnov za razvoj elektronske trgovine.

U ovom kontekstu izraz "trgovina" treba shvatiti kao skup aktivnosti kao što su kupovina, prodaja, trgovina, reklamiranje i transakcije svih vrsta koje rezultiraju razmenom vrednosti između stranaka. I dalje naglo raste broj novih aktivnosti ovakvog tipa, tako da je danas moguće elektronskim putem učestvovati u aukcijama, dok je elektronsko bankarstvo u mnogim zemljama rutinska stvar, a i mnogi drugi finansijski servisi. Isto tako prodaja roba i usluga putem Interneta se procentualno približava klasičnoj u mnogim regionima. Ovo je dovelo do stvaranja novih odnosa između prodavaca, sa jedne strane, i potrošača, sa druge strane, uz drastični porast efikasnosti poslovanja, ali i smanjenje različitih vrsta troškova vezanih, npr. za proizvodnju, distribuciju, skladištenje, prodaju itd.

Elektronska trgovina ima dve veoma važne karakteristike po kojima se razlikuje od klasične. Kao prvo, za elektronsku trgovinu je svojstven njen internacionalni karakter. Zbog toga znatan broj ponuda robe ili usluga na Internetu nije usmeren na određeno geografsko područje, već je praktično upućen svima. Druga važna karakteristika elektronske trgovine je njena tzv. horizontalna priroda, što znači da se fizičke manifestacije roba ili usluga, kao i fizička sredstva za njihovu distribuciju sve manje razlikuju, kao što je slučaj sa knjigama, filmovima, televizijom, radiom i dr. U ovom trenutku se

još ne može odrediti do kojih se granica ovaj proces može razvijati, ali u svakom slučaju već je u punom zamahu.

Sa jedne strane, za trgovinu čiji predmet su materijalna dobra, Internet predstavlja globalni sistem koji olakšava prodaju, mada se sama roba isporučuje putem pošte ili nekog drugog servisa, odnosno u suštini klasičnim putem. Međutim, sa druge strane, za trgovinu čiji predmet su nematerijalna dobra, Internet predstavlja istovremeno i sistem preko koga je moguća takva dobra neposredno isporučiti naručiocu i to praktično trenutno. Tipične primere za to predstavljaju softver, muzika ili knjige u elektronskom obliku.

INTELEKTUALNA SVOJINA - POJAM I KARAKTERISTIKE

Veliki broj ovih nematerijalnih dobara predstavlja predmet intelektualne svojine. U najširem smislu intelektualna svojina ima za predmet kreacije ljudskog uma i po svojoj prirodi je nematerijalna. Intelektualna svojina se svrstava u sledeće grupe:

1. literarna, umetnička i naučna dela, kao što su npr. književna dela, slike, naučni radovi. Ova vrsta svojine je predmet autorskog prava.
2. izvođenja, emisije, kao što su npr. koncerti, televizijski prenosi i dr. Ova vrsta svojine je predmet srodnih prava.
3. pronalasci, kao što su nove mašine, materijali ili lekovi. Ova vrsta svojine je predmet patentnog prava.
4. industrijski dizajn, kao što je npr. novi dizajn karoserije automobila ili stolice. Ova vrsta svojine je predmet prava industrijskog dizajna, mada može imati i elemente autorskog prava.
5. žigovi, i to robni, kao što je npr. Coca Cola, ili uslužni, kao što je npr. DHL. Ova vrsta svojine je predmet žigovnog prava.
6. geografske oznake, kao što je npr. pirotski ćilim. Ova vrsta svojine može biti predmet različitih prava intelektualne svojine.
7. zaštita od nelojalne konkurencije, koja može biti regulisana različitim zakonskim propisima.

Uprkos svojoj nematerijalnosti, intelektualna svojina daje ista prava njenim vlasnicima, kao i svojina nad materijalnim dobrima, a to su, kao prvo, pravo vlasnika da slobodno koristi svoju svojinu kako on želi sve dok to nije u suprotnosti sa zakonom, i, kao drugo, da spreči treća lica da je koriste bez njegovog odobrenja. Ovako postavljen sistem prava ima za cilj da da mogućnost tvorcima intelektualne svojine da imaju koristi od njenog kreiranja omogućavajući im zauzvrat materijalne i moralne beneficije. Sa druge strane, zaštita intelektualne svojine podstiče ne samo njeno dalje stvaranje, već i rast privrednih grana koje su bazirane na njoj, kao što je, na primer industrija softvera, filmska industrija, izdavaštvo i druge. Veliki značaj adekvatnoj zaštiti intelektualne svojine pridaje i Svetska trgovinska organizacija (skr. WTO), koja kao jedan od najvažnijih uslova za pristupanje njenom članstvu ističe pristupanje Sporazumu o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine, poznatijeg pod skraćenicom TRIPS, kojim je propisan minimum standarda u pogledu zaštite intelektualne svojine koji svaka zemlja članica mora uneti u svoje zakonodavstvo.

Međutim, za razliku od elektronske trgovine čija najvažnija odlika je njena globalnost, intelektualna svojina ima izrazit teritorijalni karakter. Naime, zakoni kojima su regulisani intelektualna svojina, a naročito njeno sprovođenje su nacionalni zakoni i oni važe samo na teritoriji države koja ih je usvojila. Mada je do danas potpisan veliki broj međunarodnih ugovora i konvencija kojima su podstavljeni standardi u zaštiti i sprovođenju prava intelektualne svojine, kao što su Pariska konvencija o zaštiti industrijske svojine, Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela, Ugovor o saradnji u oblasti patenata, Madridski aranžman o međunarodnom registrovanju žigova i brojni

drugi, sprovođenje ovih prava je vrše same države članice u skladu sa svojim nacionalnim propisima.

Kako to izgleda u praksi najbolje se može videti na sledećem primeru. Pretpostavimo da je pronalazač ili lice koje je on ovlastio podneo prijavu patenta Evropskom zavodu za patente i da mu je Evropski zavod posle sprovedenog postupka izdao takozvani evropski patent. Međutim, pomenuti evropski patent u stvari predstavlja skup nacionalnih patenata, od kojih svaki važi na teritoriji odgovarajuće zemlje potpisnice Konvencije o evropskom patentu. U slučaju da nosilac patenta sazna da neko treće lice vrši povredu njegovog patenta, npr. da neovlašćeno proizvodi i prodaje proizvod koji je on zaštitio patentom, on mora u svakoj od zemalja u kojoj je njegov patent na snazi i u kojoj je došlo do njegove povrede, da podnese tužbu nadležnom sudu. Lako je zamisliti kolikim troškovima je zbog toga izložen taj nosilac patenta i kolike su mu realne mogućnosti da ostvari svoja prava. Da stvar može biti još gora po njega, u praksi se pokazalo da su sudovi u različitim zemljama različito tumačili obim zaštite istim patentom, pa je dolazilo do paradoksa da je bilo utvrđeno da je u jednoj zemlji taj patent povređen, a da u drugoj to nije slučaj.

Drugi primer problema koji se pojavljuje usled nacionalnog karaktera prava intelektualne svojine predstavlja, na primer, slučaj kada pronalazač svoj pronalazak ne može zaštititi u svim zemljama za koje je zainteresovan, jer odredbe njihovog nacionalnog zakonodavstva isključuju iz zaštite takav pronalazak. Najbolji primer za to je zaštita takozvanih pronalazaka metoda za obavljanje poslova, koji se u Sjedinjenim američkim državama štite patentima već niz godina, dok su istovremeno prema Konvenciji o evropskom patentu takvi pronalasci eksplicitno isključeni iz zaštite. Uprkos rastućem stepenu harmonizacije propisa iz oblasti intelektualne svojine ovakve situacije su i dalje realnost.

Slična situacija se može pojaviti i pri zaštiti žigova, jer žig koji je prihvatljiv u jednoj zemlji, može biti odbijen u drugoj, na primer, zbog stava da je suprotan javnom moralu, ili pri zaštiti geografskih oznaka, kao što je, na primer, bilo u slučaju feta sira, što je dovelo do spora između Grčke i Danske.

ODNOS ELEKTRONSKE TRGOVINE I INTELEKTUALNE SVOJINE - AKTUELNO STANJE I PERSPEKTIVE

Kao što iz navedenog sledi, osnovni problem u odnosu elektronske trgovine i intelektualne svojine je u njihovoj bitno različitoj prirodi, jer je elektronska trgovina u suštini globalno orijentisana, dok je intelektualna svojina, nasuprot tome, izrazito teritorijalna. Za sada ne postoji rešenje ovog problema, mada više međunarodnih organizacija radi na tome, na primer, Haška konferencija o međunarodnom privatnom pravu, ali za sada nije dat predlog nijednog međunarodnog ugovora koji bi adekvatno regulisao ovu materiju.

Između većeg broja problema koji postoje u odnosu elektronske trgovine i intelektualne svojine, izdvajaju se dva suštinski bitna: pitanje sudske nadležnosti i pitanje sprovođenja ovih prava.

Pitanje sudske nadležnosti je izuzetno kompleksno kada se radi o strankama iz različitih zemalja. Na primer, firma iz Tajvana je neovlašćeno prodala putem Interneta softver koji je stvorila američka firma koja ga je zaštitila patentom u Sjedinjenim državama kupcu iz Nemačke. Kao prvo, pitanje je ko će i na koji način moći da detektuje ili zaustavi neovlašćeni prenos digitalnog sadržaja, jer na Internetu ne postoji ništa što bi bilo uporedivo sa klasičnim carinskim organima, koji su danas među najvažnijim nosiocima borbe protiv povrede prava intelektualne svojine. Kao drugo, teško je odrediti gde, odnosno na teritoriji koje države je uopšte došlo do povrede prava. Kao treće, u ovak-

vom slučaju veoma je teško odrediti koji sud je nadležan, odnosno čije nacionalne propise treba primeniti. Čak je moguće da budu nadležni sudovi iz više zemalja, odnosno da stranka koja smatra da su njena prava povređena mora pokrenuti sudske postupke u više zemalja, o čemu je napred već bilo reči.

Sve ovo čini pokušaje vlasnika intelektualne svojine da u okvirima odvijanja elektronske trgovine zaštite svoja prava skoro nemogućim. Jedno od rešenja koje se nameće bi bilo obezbeđivanje neke vrste nadnacionalnog sistema zaštite intelektualne svojine, ali prevashodno iz političkih razloga to u perspektivi nije moguće.

Dve najvažnije međunarodne organizacije koje su aktivno uključene u pokušaje prevazilaženja aktuelnog stanja su već pomenuta Svetska trgovinska organizacija (WTO) i Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO).

WTO je počeo sa radom na navedenim problemima još 1998. godine i taj posao je još uvek u toku. Njegova tela u čijoj nadležnosti su pitanja intelektualne svojine intenzivno rade na traženju adekvatnih rešenja. Do danas je održano više skupova na kojima je raspravljano o ovim pitanjima i sačinjen je određen broj dokumenata koji tretiraju pojedine aspekte ovog problema, a posebno u pogledu jurisdikcije, odn. nadležnosti, propisa koje treba primenjivati u konkretnim slučajevima, kao i klasifikacije sadržaja izvesnih elektronskih transmisija, te odnosa između klasične i elektronske trgovine, i drugih. Međutim, obrađen je samo deo pitanja koja treba rešiti i pred WTO se i dalje nalazi veliki posao.

WIPO je bio nešto konkretniji i sačinio je niz akata, metodologija i uputstava koja se odnose na pojedina pitanja vezana za odnos elektronske trgovine i intelektualne svojine. Oni su sakupljeni u tzv. Digitalnoj agendi, a postoje i drugi dokumenti koji se bave mnogim značajnim pitanjima, kao što su odnos žigova i imena domena (Domain Names). Preporuke WIPO-a je prihvatio ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers), što je omogućilo efikasno rešavanje sporova vezanih za nazive domena i smanjilo probleme vezane za tzv. cybersquatting. WIPO je formirao Centar za arbitražu i medijaciju (WIPO Arbitration and Mediation Center) kod koga je do početka 2005. godine pokrenuto preko 7000 postupaka vezanih za imena domena. Posle toga WIPO je nastavio sa radom proširujući aktivnost na slučajeve zloupotreba ličnih imena, generičkih naziva lekova (International Nonproprietary Names), naziva međunarodnih organizacija (npr. Ujedinjene nacije, Crveni krst i druge), geografskih oznaka, oznaka porekla ili geografskih naziva, kao i žigova, što je ICANN takođe prihvatio.

ZAKLJUČAK

Kao što se iz navedenog vidi problem odnosa elektronske trgovine i intelektualne svojine, uzrokovan njihovim bitno različitim prirodama - jednom globalnom, a drugom teritorijalnom - još uvek je veoma daleko od rešenja. Problemi utvrđivanja postojanja povrede prava intelektualne svojine, zatim utvrđivanja nadležnosti, kao i odgovarajuće pravne regulative zahtevaju kompleksan, nadnacionalni pristup, za koji većina država u ovom trenutku nije spremna. To znači da će se u narednom periodu najverovatnije nastaviti sa traženjem parcijalnih rešenja za najurgentnije probleme, dok će jedno sveobuhvatno rešenje morati da čeka neka bolja vremena. Mada vlasnici intelektualne svojine nisu zadovoljni aktuelnim stanjem, koje im stvara velike teškoće u ostvarivanju njihovih prava, ostaje im da se pouzdaju u napore Svetske trgovinske organizacije, a naročito Svetske organizacije za intelektualnu svojinu koje nastavljaju sa radom na ovim pitanjima i koje će jednog dana sigurno biti među glavnim tvorcima trajnog rešenja.

LITERATURA

1. sajt Svetske organizacije za intelektualnu svojinu: www.wipo.int
2. sajt Svetske trgovinske organizacije: www.wto.int
3. sajt Zavoda za patente i žigove SAD: www.uspto.gov
4. sajt Evropskog zavoda za patente: www.european-patent-office.org
5. sajt Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu: <http://hcch.net>
6. sajt Centra za arbitražu i medijaciju WIPO: <http://arbitr.wipo.int>